

Prof. Dr. Jan Krémář.

Ustanovení o hodnotě a ceně v občanském zákoníku a jejich poměr k některým otázkám současným.

I. Když r. 1810 pro rozvrat valuty vznikly průtahy ohrožující brzké vydání občanského zákoníku, a finanční dvorní místo nepodávalo nálezu o 21. hlavě II. dílu obč. zák. (kapitole o zápůjčce), navrhl tehdejší president dvorní komise ve věcech zákonodárných, nejvyšší sudí H a a n, aby se kapitola o zápůjčce předložila císaři k sankci, »ježto v zákoníku, jenž má býti trvalou směrnicí jednání soukromníků, se vůbec dávají jen právní zásady obecně platné a nezměnitelné a nepřijímají se taková zařízení, která se hodí na přechodné poměry a skutečnosti zcela mimořádné«.

Odmyslíme-li si slova »trvalé směrnice« a »nezměnitelné zásady«, jež jsou odleskem tehdejších názorů, nemůžeme než připustiti, že these vyslovená H a a n e m je velmi závažná. Nebylo by skutečně místno, zákoník, jehož působnost jest určena na desetiletí, zatěžovati ustanoveními, která mohou míti význam sotva několik let a která by se tudíž záhy stala obsoletní. Než nebylo by se na druhé straně možno diviti, jestliže by zákoník, redigovaný z tohoto hlediska, se objevil nedostatečným a kusým, když nadejdou mimořádné poměry třeba podobné oněm, jaké byly v době jeho redakce.

Takové mimořádné poměry bývají však příčinou i zjevů jiných. Bývají příčinou, že se v tom či onom bodu objeví nesprávnost dosavadního výkladu. Za normálních poměrů se totiž stane leckdy, že uvažující o tom, zdali máme nějaké ustanovení vyložití tak či onak, nevěnujeme věci dostatečné pozornosti a přijímáme to, co o věci řekli jiní, protože rozhodnutí vůbec možná vedou k praktickým důsledkům takřka stejným. Jestliže se však objeví za mimořádných poměrů, že rozhodnutí vůbec tradované od rozhodnutí jiných, dříve opomíjených, která by bylo možno uvážiti, se v praktických důsledcích daleko rozchází, tu je pochopitelno, že se otázky promýšlejí znovu a že ony mimořádné poměry nezřídka postaví jasně před oči, že rozhodnutí dosud přijímané nemůže býti správné.

jako příklad budiž uvedeno, co pověděl S c h e y O. V. I. str. 108 sl. o splácení dluhů peněžitých, a jak odpověděl na otázky: jaké peníze a kolik jich dluhuje vypůjčitel? a

jakými penězi je splatiti dluh a kolik takových peněz je vypůjčitel povinen dáti, aby dluh byl zhlazen?

Mezi míněním, kterého hájí S c h e y a ostatními možnostmi, které uvažoval, byly, hledíc ke stabilitě peněžních kursů, v praktických důsledcích rozdíly tak nepatrné, že v platební sumě se vyskytovaly difference, a to ještě difference jen supponované, několiků haléřů. Zdálo se tudíž málo důležité rozhodnouti se pro to či ono mínění a nic nenutilo promýšleti celou otázku důkladně znovu

Prudké kolísání kursu některých peněz, jehož jsme svědky, a nezadržitelné klesání kursu peněz jiných ukázaly, jaký význam má, zdali se přidržíme toho či onoho mínění a přinutily zabývatí se otázkami, které S c h e y podrobil rozboru, znova. Ukazují v té věci na svoje výklady uveřejněné v příloze k Právniku 1921 pod heslem připomínek k revisi obč. zák. na str. 71 sl.

Do téže souvislosti náleží, že za normálních poměrů se leckteré otázky jako málo důležité přecházejí mlčením. Mimořádné poměry ukáží jejich důležitost.

Tyto myšlenky mne napadly, když jsem se začal zabývatí čl. 208 mírové smlouvy St.-Germainské (191 Trianonské; sr. i čl. 256 sml. Versailleské), pokud se tam vytýká, že jest úkolem reparační komise vyceniti statky, které podle týchž článků se stávají vlastnictvím tak zv. nástupnických států. Naskytla se otázka, zdali toto cenění statků, které má vykonati reparační komise, si neřádá jiných hledisek než oněch, kterým jsme uvykli, promlouvajíce o cenění (odhadování) statků podle určitého právního řádu, na př. podle obč. zák. To pak vedlo k další úvaze, zdali otázky hledící k odhadu se kladou s dostatečnou úpiností a zdali otázky položené se správně řeší.

Podotýkám, že nemíním nikterak jednati o ustanoveních mírových smluv a nemíním se také zabývatí různými speciálními návody zákonnými o odhadování statků. Pojednání se týká ustanovení občanského zákoníka, a to tak, že chci obrátiti pozornost zejména k tomu, co nazývá cenou řádnou či obecnou.

Otázek, které se mně naskytly, leckde neřeším a jen je předkládám k úvaze. Řešení všech těchto otázek by dalo narůstí to-

muto pojednání na knihu. Snad bude příležitost k některým z těchto otázek se vrátiti jindy.

2. Obč. zák. užívá slov hodnota (Wert) a cena (Preis) na četných místech, a ačkoli jich nepokládá za synonyma, užívá jich promiscue. Nehledíme-li k ustanovením, která se hodnotou a cenou zabývají ex professo (§§ 304—306 a vlastně také § 303), vede nás rejstřík s. v. Preis k §§ům 333, 378, 1054—1060, 1090, 1094, 1331, 1332 a s. v. Wert k §§ům 637, 654, 661, 934, 935, 988, 989; vedle toho je s. v. Marktpreis citován § 1058; s. v. Schätzungswert §§y 662, 1015, 1077 2. věta, 1323. Čteme-li citovaná ustanovení, seznáme, že citace rejstříku nejsou spolehlivé. Slovo Preis se vyskytuje v §§ech 333, 1054, 1056, 1059, 1060, 1090, 1094, slovo Wert v §§ech 378, 1055, 1058, 1331, 1332, 637, 654, 661, 934, 935, 988, 989. Obě slova se vyskytují i v jiných §§ech než oněch, kterých se dovolává rejstřík, tak na př. slovo Preis v §§ech 317, 1086, 1088, slovo Wert v §§ech 419, 458, 784 (nyní i v § 785), 794 (sr. i dv. d. z 31. ledna 1844 č. 781 ob. z. s.), Vermögenwert v § 879 č. 4 (novellové verše). Kdo by prošel obč. zák. podle paragrafů, jistě by dovedl tyto citace ještě rozmnožiti.

Hledíme-li k tomu, čeho se dovídáme v §§ 303—306 o pojmech ceny a hodnoty, je zřejmo, že se těchto slov v uvedených právě ustanoveních neužívá ani důsledně ani jednoznačně (nápadné je to v §§ 417, 419).

Co se týká pojmů, jak se podávají z §§ 303—306, lze říci tolik: Pojmu hodnoty zákon nedefinuje, ale lze se ho dobrati z § 305, z něhož, jak bude pověděno níže, jde na jevo, že obč. zák. rozumí hodnotou význam, jaký má věc pro člověka hledíc k užítku, jaký poskytuje. Cenou nazývá § 304 určenou hodnotu věci.¹⁾ Hledíme-li k souvislosti s § 303, jenž mluví o věcech cenitelných a necenitelných, odpovídá občanskému zákoníku patrně pojem ceny ten, že cenu předmětu nazývá jeho hodnotu vyjádřenou v jiných předmětech (§ 303), zejména v penězích (§ 304, 2. věta), a to buď podle dohody stran²⁾ nebo podle zásad uvedených v § 305.

¹⁾ Slovo bestimmt v § 304 by se mohlo vykládati jako určitý nebo určený. Že je pravý smysl druhý, ukazují přípravné práce. Sr. O f a e r I. str. 223 §24: Die Bestimmung des Werthes der Sache heisst ihre Schätzung; der bestimmte Werth heisst ihr Preis.

²⁾ Sr. § 24 záp. hal. zák. II. díl; o něm níže.

Není snad nutno, zabývat se otázkou, kde by podle toho, co bylo pověděno o pojmech ceny a hodnoty běžných občanskému zákoníku, mělo státi na místě slova cena slovo hodnota a naopak. Ale za zmínku snad stojí, že obč. zák. užívá slova Preis ve dvojitým smyslu. Že se míní jeduak něco, co by bylo možno nazvati správnou cenou (odpovídající pravé hodnotě, sr. § 784: wahrer Wert), jednak to, co by bylo možno nazvati cenou skutečně danou nebo obdrženu. Prvý smysl mají §§ 305, (378), 417, (419), (654), (661), (784), (1331), (1332),³⁾ druhý §§y 333, 1054, 1056, 1057, 1058 i. věta, 1059, 1077 i. věta, 1086, 1088.

Většina §§ů mluví o ceně (hodnotě) hmotných statků, §§y 1090, 1094 nazývají cenou, co se dává za přenechané užívání (jindy se táž věc nazývá úrokem, činží, nájemným nebo pachtovním). Co se dává za služby a práce, se zpravidla cenou nenazývá, nýbrž se tu mluví buď o mzdě (§ 969, kap. 26) nebo odměně (§ 1004), ale § 1015 mluví o odhadní hodnotě služeb. Rozdílu mezi skutečnou a správnou cenou odpovídá namnoze protiklad mezi mzdou (odměnou) a mzdou přiměřenu (§ 1151).

Jak je patrnó z citací, mají cena a hodnota v obč. zák. význam převážně tam, kde jde o náhradu nějakého objektu zmařeného nebo ze jmění osoby ušlého objektem jiným, jakož i v případech příbuzných. V některých případech se dává ustanovení o ceně při výměně statků, když cena nebyla ujednána vůbec nebo aspoň ne přesně (na př. §§ 1058, 1151; příbuzné jsou i §§ 988, 989). §§y 879 č. 4, 934, 935 se zabývají případnostmi, ve kterých to, co bylo dáno jako cena, není ve shodě s pravou hodnotou (správnou cenou) směněného statku.

3. Pozorujeme-li pojmy a terminologii obč. zák. s hlediska národohospodářské theorie, seznáváme, nikoliv asi bez jakčosi překvapení, že obč. zák. této theorii, či snad lépe řečeno těnto teoriím, stojí dosti blízko, a že se zejména můžeme z obč. zák. dobrati všech hlavních pojmů, se kterými ony theorie pracují. t. j. subjektivní hodnoty užitkové, subjektivní hodnoty směnné i objektivní hodnoty směnné (ceny).

Trvám totiž, že redaktorům nevkládám představ jim cizích, reprodukuji-li obsah obč. zák. takto:

Základní forma hodnoty je význam, jaký člověk přisuzuje

³⁾ §§y v závorkách mají slovo Wert.

statku hledíc k užitku, který poskytuje, a k omezenému množství, v jakém se vyskytuje. O užitku, který statek poskytuje, se zmiňuje § 305 výslovně; o omezeném množství obč. zák. nemluví, ale zmínil se v něm záp. hal. zák. díl II § 23 (O f n e r I str. XXXII):

Schätzung und Preis finden nicht statt bei Sachen... die unerschöpflich und unermesslich sind, wie Luft, Licht und Seewasser.

Při poradách o tomto textu navrhl referent Zeiller odkázati tento § do učebnice a jen jeho začátek⁴⁾ spojití s §em dalším.

Lze-li onen význam statků měřiti významem statků jiných, jde o statky cenitelné, jinak o statky necenitelné (§ 303).

Význam statků vyjádřený významem statků jiných, které fungují jako měřítko hodnoty,⁵⁾ se nazývá cenou, akt, kterým se děje toto měření významu statku jednoho významem statku jiného, vyceněním nebo odhadem.⁶⁾

Jak si někdo při tomto odhadu (vycenění) počíná a jakými statky měří význam statků jiných (jakého měřítka hodnot užívá), zajímá redaktory jen ve dvou případech:

- a) stane-li se toto odhadování předmětem jednání stran, které činí smlouvu;
- b) je-li podle právních ustanovení úkolem soudu, aby nějaký statek odhadl.

K lit. a): V této případnosti je věcí stran, jak si statky odhadnou a jejich věcí je také, jaké měřítko si zvolí.⁷⁾

⁴⁾ T. j. slova: Die Bestimmung des Werthes einer Sache heisst ihre Schätzung, der bestimmte Werth heisst ihr Preis.

⁵⁾ Záp. hal. II § 24: Wenn eine Sache geschätzt werden soll, muss sie mit einer anderen Sache als ihrem Maasstab verglichen werden.

⁶⁾ Sr. slova citovaná v pozn. 4.

⁷⁾ § 24 záp. hal. pokračuje po slovech uvedených v pozn. 5: Verdragsschliessende Theile wählen diesen Maasstab unter sich selbst. Hned při poradách o tomto § navrhl Zeiller, aby z § 23 byla převzata slova uvedená v pozn. 4, k nimž by se připojila nynější druhá věta § 304. H a a n souhlasil, aby se připojila k § 24 z § 23 slova citovaná v pozn. 4. Ale jinak chtěl zachovati § 24 skoro celý, t. j., mělo se pokračovati slovy uvedenými v pozn. 5, pak slovy uvedenými na počátku této poznámky a závěrem měla býti druhá věta nynějšího § 304. Hlasování, bylo-li nějaké, v protokolech uvedeno není. Revidovaná osnova má již stejný text jako nynější § 304.

K lit. b): Odhaduje-li soud, odhaduje v penězích a musí si při tom počínati podle zásad uvedených v § 305.

4. Co se týká těchto zásad, rozeznává se v § 305 cena řádná či obecná a cena mimořádná. Podrobnějším rozbohem § 305 seznáváme pak, že se tu jedná o mimořádných cenách dvou.⁸⁾

O rádné ceně se vyslovil § 305 tak, že se k ní dojde, když se věc odhaduje podle užitku, jaký poskytuje, se zřetelem k místu a času, obvyčejně a vůbec. Podle toho, co bylo pověděno výše o základní formě hodnoty, od jaké vycházeli redaktori a hledíc k tomu, co praví § 305 o ceně mimořádně, vytýkaje, že se tato mimořádná cena opírá o význam, jaký má věc pro určitou osobu, je zřejmo, že se slovem »vůbec« nemíní něco, co by nebylo relací k nějakému subjektu. Míní se tu patrně význam, jaký má věc pro »subjekt«, ale ne pro subjekt konkrétní, a soudu, který odhaduje, se ukládá, aby si odmyslil konkrétní subjekt či konkrétní subjekty a hleděl k významu, jaký má věc pro »subjekt vůbec«.

Tento »subjekt vůbec« jest arci fikce, ježto víme, že pro různé lidi týž statek má různou hodnotu užitkovou. Než jak známo, užívá občanský zákoník zhusta podobných fikcí. Dobrý hospodář (§ 513), člověk obvyčejných schopností (§ 1297), jsou podobné fikce či myšlenkové konstrukce. Že taková myšlenková konstrukce v § 305 není nemístna, ukazuje úvaha běžná národohospodářské theorii. Ačkoli totiž význam věci (subjektivní hodnota užitková) pro různé osoby je co nejruznější, může právní pravidlo počítati s onou myšlenkovou konstrukcí, protože platný právní řád, jenž přiznává právním subjektům zásadně schopnost zcizovací (schopnost, aby disponovaly svým majetkem),⁹⁾ poskytuje možnost, aby si každý za statky, které nemají významu

⁸⁾ Jde o věc vůbec známou. Sr. na př. Tilsch, Právo obč. č. 186. Níže bude o této věci pověděno několik slov.

⁹⁾ Ve spisech národohospodářských se tato věc formuluje z pravidla tak, že se mluví o směnné síle, směnné schopnosti statků, tak jakoby tyto vlastnosti byly něco na právním řádě nezávislého. To je, jak se mně zdá, představa nepřipadná. K pojům subjektivní i objektivní hodnoty směnné můžeme dospěti po mém soudě jen tehdy, máme-li na zřeteli, nejen že statek mohu za jiný vyměnit, nýbrž i že směnou mohu docíliti přechod statků ze jmění svého do jmění osoby jiné a naopak. Správně je věc vystižena u Saxe Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft, str. 270, jenž mluví o »Güterübergänge von einem Wirtschaftssubjekte zum Anderen«.

pro něho, ale mají význam pro jiné, opatřil statky, které pro něho význam mají, resp. za statky, které proň mají význam menší, statky, které proň mají význam větší. Na tomto základě se stávají skutkem četné výměny statků za statky jiné (zejména za peníze). Při těchto výměnách pak se setkáváme, přihlížíme-li k odchylkám způsobeným poměry časovými i místními, s tím, že docílené ceny jsou zpravidla přibližně stejné, což pak vzbuzuje představu, že statek, o který jde, má pro každého hodnotu stejnou, a že odchylky od těchto obecných (zpravidla se vyskytujících) cen jest připočísti na vrub zvláštním, mimořádným poměrům, v jakých jest konkrétní subjekt.

5. V zákonnících se leckde činí zmínka o ceně tržní (§ 1058), běžné (čl. 353 obch. zák.), tržní a bursovní (čl. 353, 357 obch. zák.). § 1058 ustanovil, že ujednal-li se prodej za řádnou cenu tržní, jest tím rozuměti střední tržní cenu místa a času, kde a kdy je smlouvu splniti. Podobně ustanovil čl. 353 obch. zák.: Ujednal-li se prodej za cenu tržní nebo bursovní, sluší tím rozuměti běžnou cenu, jež byla v době a na místě splnění nebo v místě obchodním pro poslední rozhodném určena podle trvajících zařízení místních; není-li pak takového určení nebo prokáže-li se jeho nesprávnost, sluší tím rozuměti prostřední cenu, která vyplývá ze srovnání prodejů sjednaných v době a na místě splnění.

Můžeme říci, že těmito ustanoveními se sluší řídit i jindy, když se odhadují předměty, které mají běžnou nebo tržní nebo bursovní cenu? Je totiž mnoho předmětů, které se vůbec kupují a prodávají za běžné (pevné) ceny. Takový předmět bude někomu zničen a vznikne povinnost nahraditi škodu. Bude náhradní summou podle §§ů 1323, 1332 tato běžná cena?

Hledíme-li k tomu, co bylo pověděno pod č. 4. o pojmu řádné ceny v § 305 a o jeho původu, nebylo by po mém soudě příčiny pochybovati o správnosti kladné odpovědi. Ježto pojem řádné ceny jest odvozen ze skutečných (běžných) cen, bude říci, že tam, kde nějaké statky mají běžnou cenu, jest tuto cenu považovati za cenu řádnou.

Pochybnější jest, zdali se máme tohoto pravidla držeti jen tam, kde jde skutečně o jedinou běžnou cenu (nějaký nástroj na př. se prodává v jediném místním obchodě za pevnou cenu), či také tam, kde k takové běžné ceně můžeme dospěti jen vykládacími pravidly výše dotčenými. Snad by ke kladné odpovědi na

druhou alternativu bylo možno dospěti touto úvahou: Řádnou cenou jest rozuměti běžnou cenu, pokud se taková vyskytuje. Zdali lze v konkrétním případě mluvit o běžné ceně čili nic a co jí v témž případě jest rozuměti, dovídáme se z § 1058 obč. zák. nebo čl. 353 obch. zák.

Připustíme-li, že řádnou cenou podle § 305 obč. zák. je běžná cena, pokud se vyskytuje, bude možno o běžnou cenu oprávněti odhad zhusta i tehdy, když odhadovaný statek běžné ceny nemá, a to tehdy, když běžnou cenu mají výrobky, které lze z tohoto statku těžiti.¹⁰⁾ Z běžné ceny výrobku dospějeme, hledíce ke statkům komplementárním,¹¹⁾ potřebnými početními operacemi k řádné ceně statku výrobního.

Nemůžeme-li dospěti při odhadu k cíli po cestách právě vyličených, t. j. nemůžeme-li dospěti k řádné ceně odhadovaného statku ani přes běžnou cenu téhož statku, ani přes běžnou cenu výrobků z něho těžených resp. statků těžených z těchto výrobků,¹²⁾ nezbyvá, než abychom se tázali, jak určití z p ů s o b a m í r u oné abstrakce, kterou zákon naznačuje slovy »význam, jaký má věc p r o k a ž d é h o hledíc k užitku, jaký poskytuje«.

6. Z dějin § 305 jest především poznamenati, že § 26 (II. díl) záp. hal. zák. zněl takto:

»Wird eine Sache nach dem Nutzen geschätzt, den sie gewöhnlich und allgemein leistet, so fällt der ordentliche und gemeine Preis aus; nimmt man aber auf besondere Umstände der Zeit und des Ortes, auf persönliche Verhältnisse, oder auf besondere Vorliebe Rücksicht, so entsteht ein ausserordentlicher Preis.«

Při poradách poznamenal Zeiller (Ofner I. str. 223 sl.), že na význam času a místa jest hleděti již při obecné ceně. Proto textoval takto: (Počátek jako záp. hal. zák.); »nimmt man aber auf die in zufälligen Eigenschaften oder Verhältnissen der

¹⁰⁾ Sr. k tomu Wieser Der natürliche Wert str. 68: Der Produktionswert ist Ertragswert..., sc. der erwartete Wert des erwarteten Ertrages.

¹¹⁾ Srv. o pojmu komplementárních statků na př. Böhm-Bawerk Hildebrands Jahrb. N. F. XIII str. 56 sl.; Wieser Ursprung und Hauptgesetze str. 170 sl.

¹²⁾ Sr. co o statech různých řádů vykládají Menger Grundsätze str. 8 sl.; Böhm-Bawerk na u. m. str. 62 sl.

Sache gegründete besondere Vorliebe desjenigen, dem der Werth ersetzt werden muss, Rücksicht, so entsteht ein ausserordentlicher Preis«.

Naproti tomu mínili vicepresident (H a a n) a většina přisedících, že i ona cena, při které se hledí na zvláštní okolnosti¹³⁾ časové a místní, je mimořádná a že je tudíž tento dodatek přijmouti do textu referentova, takže text zní takto:

»Wird eine Sache nach dem Nutzen geschätzt, den sie gewöhnlich und allgemein leistet, so fällt der ordentliche und gemeine Preis aus; nimmt man aber auf besondere Umstände der Zeit und des Orts, auf die in zufälligen Eigenschaften oder Verhältnissen der Sache gegründete besondere Vorliebe desjenigen, dem der Werth ersetzt werden muss, Rücksicht, so entsteht ein ausserordentlicher Preis.«

Při revisi poznamenal referent (O f n e r II. str. 368 při § 21), že k času a místu jest obrátiti zřetel, když se určuje obecná cena. Učinil pak návrh textu, který se shoduje s § 305 až na to, že dnešní § 306 je ještě poslední větou § 297 revid. návrhu.

Jak patrně, měl první text Z e i l l e r ů v, jinak než západohaličský zákonník a než nynější § 305, na zřeteli jen dvě ceny: jednak pretium affectionis, jednak cenu řádnou, při jejímž určování bylo sice hleděti k veškerým zvláštnostem případu, ale nikoli k necenitelným zálibám subjektu, kterému měla býti nahrazena hodnota statku. Podle doslovu § 305 jest cena, která vyjde, když hledíme ke zvláštním poměrům toho, komu má cena býti nahrazena, cenou mimořádnou, kdežto řádná cena je konstruována tak, že odhadující si musí o d m y s l i t i určité stránky konkrétního případu, t. j. právě ony zvláštní poměry, ve kterých subjekt jest.

7. Co jest rozuměti těmito zvláštními poměry, které si sluší odmysliti?

Snad přivede nás blíže k cíli, když si poněkud povšimneme rozporu mezi Z e i l l e r e m na straně jedné a H a a n e m (a většinou přisedících) na straně druhé, pokud se týká významu času a místa při usuzování o hodnotě. Nikdo dnes asi nepochybuje, že správné bylo stanovisko Z e i l l e r o v o (sr. na př. čl. 353 obch.

¹³⁾ Bylo by říci poměry, ale užívám slova okolnosti za Umstände, aby překlad byl pokud možno věrný.

zák.). Čas a místo jsou skutečnosti, kterých nemůže pominouti žádný odhad. Platilo jistě při redakci obč. zák. jako platí dnes, že statky určené ke spotřebě na určitém místě mají vyšší cenu, jsou-li na místě, kde se mají spotřebovati, než jsou-li na místě, kde byly vyrobeny a odkud mají býti dopraveny na místo spotřeby. Platilo tehdy jistě jako dnes, že budoucí statky mají zpravidla menší cenu než statky přítomné nebo že hledíc ke zdrojům, ze kterých prýští všechno hodnocení t. j. k užitečnosti a vzácnosti statků, mění se ceny podle období.

Než H a a n byl člověk velmi duchaplný a věci znalý,¹⁴⁾ a bylo by tudíž s podivem, že by nebyl měl těchto základních poznatků. Vysvětliti věc bezpečně při stavu materiálií nelze a zbývají nanejvýše jen dohady. A tu nelze vylučovati možnosti, že Z e i l l e r a H a a n za »okolnostmi času a místa« viděli různá konkréta. Z e i l l e r asi zjevy, které byly uvedeny jako příklady výše, H a a n jiné zjevy, které skutečně mají již ráz něčeho zvláštního, výminečného. Na př. při odhadování pozemku záleží na tom, zda-li jest obklopen pozemky téhož vlastníka či pozemky cizími, zda-li je blízko či daleko od hospodářského centra subjektu, o který jde, čili nic. To jsou již vesměs momenty, při nichž mohou vzniknouti pochybnosti, zda-li jest účelno, aby se k ním hledělo již při určování ceny řádné či jen při určování ceny mimořádné.

Rekapitulujeme-li stručně, jak se snad dá vysvětliti rozpor mezi Z e i l l e r e m a H a a n e m, bylo by říci tolik: Z e i l l e r měl na zřeteli případnosti, ve kterých časové a místní poměry mají ráz něčeho obyčejného, pravidelného, H a a n případnosti, ve kterých ony poměry mají ráz něčeho zvláštního, mimořádného.

Tážeme-li se nyní, co plyne z dějin § 305 hledíc k otázce výše položené (t. j. co platí o způsobu a míře abstrakce zákonem uložené odhadci, který má určití řádnou cenu), bylo by vytknouti: Doslov a dějiny § 305 by vedly na to, aby při určování ceny řádné se přihlíželo k veškerým momentům časovým a místním, které podle zkušenosti při hodnocení mají význam, a aby si odhadující odmyslil jen takové zvláštní poměry subjektu, které nejsou momenty ani časovými ani místními.

Řešení toto valně neuspokojuje. Nehledíme-li ani k tomu,

---

¹⁴⁾ Sr. o něm: C o u l o n Festschrift zur J. H. F. I. str. 305 sl.

že takovéto řešení vlastně zanedbává slov vůbec a obyčejně, je jednak zřejmo, že není mezi časovými a místními momenty na straně jedné a zvláštními poměry na straně druhé rozdílu tak pronikavého, aby vyhledával jimi nakládati zcela různě; jednak jsme poznali, že i časové a místní momenty nemají povahy vesměs stejné.

Nebude tedy jistě nemístno, ohlédneme-li se po řešení jiném, předložíce si znova otázku, jaké povahy jest abstrakce nařizující nehleděti při určování ceny řádné ke zvláštním poměrům osoby, které má býti hodnota nahrazena.

8. Zastavme se ještě při poměrech místních a časových a uvažujme zevrubněji o onom pozemku, na jehož hodnotu působí, že je blízko ostatním pozemkům téhož vlastníka. Poněvadž, jak víme, hodnota je význam, jaký má věc pro člověka (a to je názor obč. zák.), je dán při odhadu tento postup: Jakmile si o d m y s l í m e našeho vlastníka, nemůžeme odhadovati jinak, než že se si p ř i m y s l í m e jiného vlastníka, pro něhož p o l o h a pozemku není tak přízniva. Čili jinak odhadujeme zase jen se zřetelem k nějakému vlastníku, jenže ne se zřetelem k vlastníku skutečnému, nýbrž k vlastníku smyšlenému. A jakého vlastníka bychom si měli přimysliti? Takového, jehož hospodářství je, hledíc k odhadovanému pozemku, položeno velmi nepříznivě, nebo takového, jehož hospodářství je sice méně příznivě položeno než hospodářství vlastníka skutečného, ale přece ne příliš nepříznivě? Tato úvaha vede tuším na to, že abstrakce nařízená v § 305 n á s n i k d y n e p ř i v e d e k t o m u, a b y c h o m n e h l e d ě l i k p o m ě r ů m n ě j a k é o s o b y, a n u t í n á s, a b y c h o m š l i j e š t ě d á l e, t. j. a b y c h o m s i p o v š í m l i, j a k s e t o m á s j i n ý m i z v l á š t n í m i p o m ě r y n e ž s p o m ě r y č a s o v ý m i a m í s t n í m i.

Někdo měl na př. dvě vzácné čínské vásy, jednu z nich kdosi jiný nedopatřením¹⁵⁾ rozbil. Zbylá vása má podle obchodních zvyklostí cenu mnohem menší než polovinu ceny, kterou měl pár. Řekneme-li, že jest škůdce povinen nahraditi difference mezi cenou páru a cenou zbylé vásy, rozhodli jsme tím, že hledíme na zvláštní poměry toho, komu má býti hodnota nahrazena (přihlížíme k tomu, že byl vlastníkem celého páru); řekneme-li, že je škůdce povinen poskytnouti summu, která se rovná hodnotě

¹⁵⁾ Sr. § 1324, 1332 obč. zák.

rozbité vásy, jež se zase rovná hodnotě vásy zbylé, rozhodli jsme tím, že hledíme k zvláštním poměrům vlastníka smýšleného, o němž vypovídáme, že není vlastníkem druhého kusu z páru. Čili při alternativě první si zvláštních poměrů neodmyslíme, při alternativě druhé si zvláštní poměry přimýšlíme.

Ježto podle toho, co bylo pověděno, vůbec nelze odhadovati beze zřetele k nějaké osobě, bude patrně rozhodnouti tak, že určující cenu řádnou, nesmíme si odmysletí všechny skutečnosti, které zvyšují nebo snižují význam věci hledíc k osobě, které jest cenu řádnou nahraditi (činíce tak, odhadovali bychom hledíce ke snyšlené osobě jiné). Poněvadž pak § 305 nás nutí, abychom určující cenu řádnou si něco odmysleli, bude místno, abychom se drželi jeho textu a kladli důraz na slova zvláštní poměry. Podle toho bude správné, abychom si odmysleli jen momenty, které zasluhují jména zvláštních poměrů, momenty vskutku výjimečné, nikoli však takové zjevy, které se vyskytují hromadně (vůbec, obyčejně),¹⁶⁾ takže docházejí výrazu v cenách obecně platných, zjevy, se kterými si lidé vůbec uvykli počítati. Aby bylo jasno, co je tím míněno, pozměňmež poněkud příklad daný výše: V některé moderní továrně na porculán se vyrábějí vásy, které mají běžnou, krámskou cenu. Pár vás tvořících protějšek se prodává za 1000, jednotlivé vásy z páru, kde jeden kus se při výrobě nepodařil, po 400 K. Když bude rozbita taková vása z páru, tedy podle zásady výše vyslovené by bylo zaplatiti 600 a nikoli 400 K.

Vytknouti znaky poměrů zvláštních nějakou formulí jistě není možno. Ale nelze pochybovati, že sociální život má v těchto věcech velmi jemný takt a že znalci sotva někdy bude obtížno rozhodnouti, co spadá pod pojem oněch zvláštních poměrů a co nikoli.

9. Jako výsledek dosavadních výkladů lze konstatovati, že k poměrům určité osoby bude hleděti, i když se určuje cena řádná. Mluvě o určování ceny mimořádné, charakterisuje § 305 osobu, k jejímž zvláštním poměrům jest přihlížeti tak, že jde o osobu, které jest hodnotu nahraditi. Máme snad říci, že i při

¹⁶⁾ Tím docílíme, že slova »allgemein und gewöhnlich« v § 305 se opravdu respektují.

určování ceny řádné, když se hledí k poměrům určité osoby, jest hleděti k poměrům osoby, které se hodnota nahraňuje? Jistě by taková formule byla příliš úzká a zmínka o osobě, které se hodnota nahraňuje, v § 305 se vysvětluje tím, že, jak bylo uvedeno pod č. 2 na konci, určování hodnoty, odhadování má obč. zák. na zřeteli nejčastěji tam, kde zákon ustanovuje o povinnosti nahraditi škodu.

Než mohou se vyskytnouti případnosti, ve kterých (a to při určování jak ceny řádné tak ceny mimořádné) bude hleděti k poměrům osoby jiné než oné, které se má hodnota nahraditi. Příkladem budiž čl. 208 mírové smlouvy St. Germainské, podle něhož se mají odhadnouti státní statky¹⁷⁾, kterých nabyly státy cessionářské. Summa odhadem zjištěná jde k dobru Rakousku (nahraňuje se Rakousku), jenže arci ne přímo, nýbrž tak, že se zapíše na účtu reparačním k dobru Rakouska a k tíži cessionářského státu, o který jde. V tomto případě je podle jasného doslovu mírové smlouvy hleděti k hodnotě statku, kterého cessionářský stát nabyt (čl. 208 odst. 4. slova: la valeur des biens et propriétés a c q u i s par les différents Etats). Je tudíž podle toho, co bylo pověděno pod č. 8. přihlédnouti k poměrům osoby, která statku nabývá (cessionářského státu) a nikoli k poměrům osoby, které se statek nahraňuje.

Že věc není tak bezvýznamna, jak by se snad mohlo zdáti na prvý pohled, ukazují případnosti, ve kterých objekt A byl rozdělen a vznikly dva kusy B a C, a to tak, že hodnota $B + C < A$. Uvádím dva příklady: V prvé se hledí k poměrům osoby, které se hodnota nahraňuje, v druhém k poměrům osoby jiné.

Hospodářský celek (venkovský statek) se skládá ze dvou knihovních těles I. a II. Osoba nějaká způsobí podvodnými machinacemi neplatný převod vlastnictví k entitě II. na osobu svou a pak převede objekt na bezelstného spolukontrahenta, jenž se stane vlastníkem knihovním vydržením. Podle toho, co bylo pověděno pod č. 8. (na tento příklad ostatně dosahuje § 1331) bude při určování náhradní povinnosti hleděti vším způsobem ke znehodnocení, které při entitě I. nastalo snad tím, že od ní odpadla entita II.

¹⁷⁾ Mluvím, nemíně vykládati o mírových smlouvách, stručně o státních statcích. Mírová smlouva nás poučuje zevrubněji o tom, o které statky jde.

Jestliže však, jako na př. podle čl. 208, jest odhadnouti hodnotu statku, kterého někdo nabyt, a sluší-li tudíž přihlédnouti při odhadu k jeho poměrům, pak arci znehodnocení způsobené rozdělením objektu nepřijde na vrub toho, kdo objektu nabývá, nýbrž toho, kdo jej ztrácí, toho, komu je za statek zaplatiti.

Kdy jest hleděti k poměrům té a kdy k poměrům oné osoby, nelze říci nějakou jednotnou formulí. V každém případě je zkoumati doslov i smysl zákoného ustanovení, o které běží. Významný případ, ve kterém se nehledí k poměrům osoby, které se věc nahrazuje, nýbrž osoby jiné, je jistě onen, ve kterém je někdo povinen vydati obohacení.

10. § 305, vytykáje, že jest odhadovati se zřetelem k užítku, jaký věc poskytuje, a vyrozumívaje, jak vychází z pojmu ceny zvláštní oblíbenosti, užítkem i tak zv. immateriální výhody, dává vhodnou základu nejen, když se odhaduje s hlediska soukromohospodářského, nýbrž i když se odhaduje s hlediska státohospodářského.¹⁸⁾ Neboť jak prospěchy, které poskytuje státní správa, tak ony, které plynou ze státních podniků, mohou se považovati za užitek ve smyslu zákona.

Než jistě se v normálních poměrech zřídka vyskytnou případnosti, že by se měly statky odhadovati s hlediska státohospodářského. Jestliže na př. stát vykupuje železnici, budou při tomto výkupu zpravidla dány určité směrnice (třeba v samé listině koncessní), které zbaví nutnosti, aby se přikročilo k hodnocení železnic podle obecných pravidel o odhadu.

Tento problém postavily důrazně před oči mírové smlouvy. Nakazující reparační komisi, aby vycenila statky, připadající nástupnickým státům podle čl. 208 mírové smlouvy St.-Germainské (191 Trianonské, sr. i čl. 256 Versaillské), nerozeznávají, zdali jde o statky významné s hlediska soukromohospodářského či o statky významné s hlediska státohospodářského, a nevyjímají z odhadu nikterak statků, při kterých odhad s hlediska soukromohospodářského by nevedl k cíli proto, že by hodnota zjištěná podle zásad soukromohospodářských byla rovna nulle.¹⁹⁾ Nebylo by zajisté možno žádati, aby v dobropise na reparačním účtu Ra-

¹⁸⁾ Sr. k tomuto pojmu Wieser *Der natürliche Wert* str. 209 sl.

¹⁹⁾ Na př. při železnicích, které pracují se značným provozovacím schodkem.

kouska (Maďarska, Německa) takové statky apparovaly nullou, ale stejně nemístno by bylo vzíti za základ odhad, který byl učiněn s hlediska státohospodářského v době, kdy takové statky Rakouskem, Uhrami, Německem byly zařízeny nebo získány a kterému asi nejspíše odpovídají zařizovací (zákupní) náklady oněch statků.

Ježto, jak bylo pověděno, nechce se toto pojednání zabývatí otázkami, které jest řešiti podle mírových smluv, neučiním v dalších rádcích pokusu vytknouti směrnice onoho odhadu. Věc je jistě nadmíru obtížna, a nebude asi snadno při reparační komisi dosáhnouti řešení, které by uspokojilo všechny. Jak obtížna jest ona věc, je patrnó z toho, co pověděl o protivách mezi odhadodováním s hlediska soukromohospodářského a s hlediska státohospodářského *W i e s e r*,²⁰⁾ vytknuv, že při odhadování s hlediska státohospodářského

»an Stelle des quantitativen Anschlages des Güterwerthes in Gütermengen durchaus die vage von Neigungen und Leidenschaften beeinflusste, bestrittene Schätzung der Interessen treten wird.«

II. Ačkoli v době, kdy byl vydán občanský zákonník, zemská měna »kolísala«, vidíme již z toho, co bylo pověděno úvodem, že redaktoři nemínili dáti ustanovení hledící k takovým poměrům, a není v obč. zák. opatřeno nic ani se zřetelem k prudkému kolísání cen statků ostatních. Nelze se zajisté diviti, když rozhodnutí učiněná podle ustanovení obč. zák. nezdaří se naveskřz spravedlivá v dobách vyznamenávajících se kolísáním valuty a kolísáním cen statků ostatních daleko značnějším, než bylo ono kolísání v době, kdy byl obč. zák. vydán. Ba při zkoumání některých skutkových podstat se naskytnou pochybnosti, jak rozhodnouti, nebo pochybnosti, zdali některá ustanovení obč. zák. leckdy vyčhalovaná zasluhují zcela této chvály.

Příkladem tudíž uvedeno několik otázek hledících k povinnosti nahraditi škodu.

Komusi byl zničen nějaký předmět jeho majetku. Předpokládejme, že mu podle § 1323 náleží náhrada peněžítá.²¹⁾ Kolik peněz

²⁰⁾ Der natürliche Wert str. 221.

²¹⁾ Nemíním se zde zabývatí otázkou (ostatně zhusta diskutovanou) po poměru mezi náhradou peněžitou a restitucí naturální. Přes

dostane náhradou? Logicky správná se zdá konstrukce, že necht bude spor zahájen kdykoli a necht se protáhne jakkoli dlouho, sluší říci: Je věcí soudu, aby vzal za základ hodnotu statku v době, kdy se škoda stala. V té době totiž vznikla peněžitá pohledávka na náhradu škody. Jsou-li poměry talkové, že v době, kdy věřitel třeba exekucí dojde svého práva, jsou hodnota valuty a hodnota předmětu, který byl zničen, jiné než v době, kdy byl předmět zničen, nezdá se, že by se dostalo poškozenému spravedlivé náhrady.

Není v tom arci nic zvláštního, že pokles nebo vzestup valuty jdou na vrub a k prospěchu poškozeného. V tom je na rovní se všemi věřiteli ostatními. Stoupla-li však cena statku, který je nahraditi, bude k této cenové diferencii přihlížeti jen tehdy, když bude míti osoba povinnovaná k náhradě škody povinnost nahraditi ušlý zisk (§ 1324). Klesla-li cena statku, nebude k této cenové diferencii přihlížeti, protože ztráta statku určité hodnoty spadá pod pojem skutečné škody a nikoli pod pojem ušlého zisku.

§ 1322 obč. zák., ač jeho ustanovení je kusé, vychází, jak se zdá, z podobných názorů, jaké právě byly uvedeny (sr. zejména O f n e r II. str. 199).

Co na tomto řešení zaráží především, je tuším neshoda s řešením, jaké má místo, když se škoda nahraňuje naturaliter (§ 1323 in pr.). V této případnosti kolísání valuty je bezvýznamné, a význam má jen kolísání ceny statků, o které jde. Stoupne-li, a to třeba velmi značně, cena zničeného předmětu, musí se poškozenému dostati prostě statku náhradního beze zřetele k tomu, že jeho cena je v době splnění náhradního závazku vyšší než byla v době, kdy škoda byla způsobena, ježto dojista nemůžeme říci, že vězí v tom náhrada ušlého zisku, když se na místo uprázdněné zničením předmětu klade jiný předmět stejného druhu. Klesne-li však v mezidobí, a to třeba zase velmi značně, cena zničeného statku, dostane se poškozenému zase jen náhradního předmětu. Cenového rozdílu pak jen tehdy, když je tu povinnost nahraditi ušlý zisk.

Jak je zřejmo, má podle toho stoupání a klesání ceny statků

---

neshody, které by se snad mohly vyskytnouti v jednotlivostech, lze míti za to, že § 1323 má pravidlo dosti pružné, které poskytuje soudu i volnost, aby přisoudil náhradu, která nejspíše odpovídá povaze věci.

zcela jiný význam, když se nahraňuje škoda penězi, než když se nahraňuje naturaliter.

To vede především k otázce, jak řešení obou případností sjednotiti. Cesta by byla tuším říci, že řešení prvé případnosti přes zdánlivou logičnost není správné a že platí: Pohledávka na peněžitou náhradu škody nevzniká již v době, kdy vznikla škoda, nýbrž tvoří ji teprve soudce, když se rozhodne, přisouditi summam peněžitou a nikoli restituci naturální; a hledí, určuje výši této peněžitě summy, k obdobi s restitucí naturální.

Tím by bylo arci docíleno jakési shody mezi řešením obou případností, ale přece jen zbývají pochybnosti, zdali získané rozhodnutí je vhodné. Nelze odmítnouti otázku, zdali by nebylo de lege ferenda promysleti zevrubně poměr mezi náhradou peněžitou a restitucí naturální a ustanovení o objemu náhradní povinnosti kladoucí důraz na stupeň viny. Při tom ovšem není nutno vylučovati, že podrobný rozbor pojmu ušlého zisku²²⁾ by i de lege lata poskytl oporu řešení vhodnějšímu, než jaké bylo nastíněno výše způsobem snad poněkud přímočarým.

12. Uvažující o povinnosti k náhradě škody, nalézáme i jiné případy, ve kterých bude, nehledíc ke kolísání valuty a ceny ostatních statků, pochybno, jak užiti principu peněžitě náhrady. Příkladem budiž toto: Dolováním nebo jiným nebezpečným podnikem byla třeba zcela pobořena budova, a to tak, že má téměř vůbec není možno stavěti. Hledíc k § 1323 bude patrně nahraditi škodu penězi. V dobách, kdy není rozdílu mezi hodnotou budov starých a stavebním nákladem budov nových, nebude soudci nesnadno, aby dospěl k peněžitě summě, která by byla spravedlivou náhradou. Jinak v dobách, ve kterých mezi oběma hodnotami je rozdíl a snad rozdíl velmi značný. Jest odhadní cenou podle § 1223 hodnota budovy staré či stavební náklad budovy nové? A bude ve všech případech možno rozhodnouti stejně?

13. Známý jsou a není se proto potřeba o nich šířiti, případy, ve kterých se oceňují závady, vážnoucí na nějakých objektech. Z pozůstalosti na př. nebo jakkoli jinak se dostane komusi nějakého statku obtíženého závadou, vyjádřenou v penězích. Dnes při enormních poklesech některých valut se ani snad již

²²⁾ Jako učinil na př. Sch ey O. V. I str. 581 sl. hledě k povinnosti úrokové.

nikomu nezdá nespravedlivým, že při poklesu valuty (a s ním korrespondujícím vzestupem ceny statku touto valutou měřené-ho) onen, komu statek připadl, mnoho získá. Ale závažnějším jsou případy, ve kterých valuta stoupá. V době, kdy se na př. vyměřil povinný díl jediného syna, byla pozůstalost oceněna na 100.000 Kč, povinný díl na 50.000 Kč. Stoupá-li valuta, zůstává summa závady nezměněna, kdežto snad statky tvořící aktiva pozůstalosti vyceněná ve znehodnocené valutě, se hodnotě závady již ani nerovnejí.

14. Nepřekvapuje, že tam, kde cenění statků se děje či má díti nehledíc k ustanovením nějakého konkrétního právního řádu, se vyskytuje myšlenka vyjádření (měřiti) hodnotu objektu měřítkem pokud možno pevným, t. j. zlatem nebo penězi rovnými zlatu. Ale při tom jest míti na paměti, že i tento postup by mohl býti důvodem těžkých křivd.

Dokazuje se a jistě přesvědčivě, že zlato samo není dnes oním pevným a nepružným měřítkem hodnot, jakým bývá za dob normálních. Lze přisvědčiti oněm, kteří na př. vytýkají, že zlato je naproti jiným statkům někde přeceněno, jinde podceněno.

Lze se dále poučiti z denní zkušenosti, že domácí kupní síla znehodnocené valuty bývá vyšší než její zahraniční kurs, a to nejen než její kurs proti zlatu a valutám rovným zlatu, nýbrž i než její kurs proti jiným valutám sice také znehodnoceným, ale znehodnoceným méně.

Snad někdo řekne, že rozdíl mezi domácí kupní silou měny a jejím zahraničním kursem je jen p r e c h o d n ý m následkem toho, co se nazývá leností cen, a že táž lenost cen mívá v některých periodách následek právě opačný, t. j. přehodnocení znehodnocené měny. Lze totiž ukázati na to, že klesá-li měna (v poměru k měnám jiným), nepřizpůsobují se domácí ceny tomuto poklesu; stoupá-li v poměru k jiným valutám, zase se domácí ceny nepřizpůsobují tomuto vzestupu. A bylo by tudíž možno vysloviti zásadu: když znehodnocená měna klesá, je podhodnocena, když stoupá, je přehodnocena. Než věc jistě není tak prostá. Řešení její arci náleží národním hospodářům a zde bylo vše to uvedeno, jen aby bylo zřejmo, jaká nebezpečnost se skrývá v odhadování ve zlatě.

Konečně lze v souvislosti s tím, co bylo pověděno výše o odhadu závad, podotknouti, že jejich odhad ve zlatě nebo v jiné

konstantě, chová v sobě velké nebezpečnosti, jestliže závada sama trvá dále v jiné měně.

Příkladem budíž uvedeno: Má se zaplatiti za aktivum, které zbudě, když se odpočte passivum vážnoucí na statku a vyjádřené na př. v Kč. V době odhadu byl kurs Kč ke zlatu 1 : 20. Prohlásí-li se, že od aktiva převedeného na zlato se odpočte passivum přepočtené na zlato, a to jednou dvacetinou nominálu, a rozdíl se vyplatí, objevila by se velká nespravedlivost tohoto rozhodnutí, když Kč stoupne na př. na poměr 1 : 5, poněvadž se srazilo příliš málo. Věřitel při této relaci absorbuje daleko větší část aktiva, než jak bylo supponováno.

Emil Svoboda:

Nepřekonatelný odpor a rozvrat manželství.

Mezi vážně myslícími lidmi není o tom již sporu, že manželství nerozlučitelné patří minulosti. Doživotní rozvod v případě ztroskotání života manželského jest instituce nemravná, lícoměrná a obecně škodlivá.¹⁾ Ale není dosud jasno, jaké metody zákonodárné mělo by se použiti při formulaci případů rozlukových. Zde jest ve všech moderních zákonodárstvích a také u nás patrné tápání v nejistotě, dokonce jakýsi strach před radikálním řešením dilemmatu: přesného vyslovení důvodů, nepochybných, jasných, svazujících volnost soudcovu — nebo prohlášení zásady spravedlivých a vážných důvodů, jejichž posouzení po-

1) Pro nerozlučitelnost lze uvést jen námitky konfesijní. Velmi vtipně praví o tom Planiol »Droit Civil« sv. I. č. 1141, že dopouští-li se proti manželu katolicky pravověrnému druhý manžel špatných skutků — nemusí přece žalovati o rozluku, dáváje přednost svému konfesijnímu přesvědčení před možností svobody. Ale dopouští-li se on sám nepravosti, nemá práva, stěžovati si: »car la religion, qui lui interdit le divorce, lui interdit également l'adultère et tous les autres faits, qui sont des causes de divorce«. A ostatně, kdyby byla rozluka i proti němu prohlášena, ponechá se mu přece na vůli, aby jí nepoužil a v nové manželství nevstoupil — ač by dle zákona světského mohl. Tamtéž č. 1145 se praví: zakázati rozluku, protože jest nevíтанá, to jest jako zákaz amputací z důvodu, že chirurg mrzačí nemocného. »Ce n'est pas le divorce, qui détruit l'institution sainte du mariage, c'est la mé-sintelligence des époux, et le divorce y met fin.«